DE HISTORICA VAN DE JURISTEN EN DE RECHTENFACULTEITEN

RECHTSHISTORICI UIT DE LAGE LANDEN (15):
INTERVIEW MET HILDE SYMOENS

‘Juristen zijn nog altijd mijn geliefkoosde groep mensen.’

Kind uit een familie van leerkrachten

Ik ben in 1943 in Brussel geboren, maar dat was eerder toevallig, omdat mijn ouders toen daar werkten. Mijn vader is van de kust, van Nieuwpoort, en mijn moeder van Kalmthout, ten noorden van Antwerpen en bekend van de Kalmthoutse heide. Mijn moeder was regentes¹ Geschiedenis-Nederlands, maar ze had niet veel met geschiedenis. Ze heeft het vak ook nooit onderwezen, maar heeft altijd Nederlands gegeven. Mijn vader was regent Germaanse talen (Nederlands, Engels, Duits). Hij heeft vervolgens, tijdens de Tweede Wereldoorlog, Germaanse talen op universitair niveau gestudeerd en is dan licentiaat geworden via de examenjury.² Ik had dus twee leraars als ouders, maar ook een zus, ooms en tantes en nichten waren bedrijvig in het onderwijs. Daarom beweerde ik altijd dat ik niet in het onderwijs wilde werken, maar uiteindelijk heb ik dan toch, indirect, een onderwijsbaan gehad.

Van Brussel naar Belgisch-Congo

In 1947 was minister Godding,³ de vader van de rechtshistoricus Philippe,⁴ minister van Koloniën. Hij wilde het Rijksonderwijs promoten, want in Belgisch-Congo was er hoofdzakelijk katholiek onderwijs voorhanden. Begin 1947 hoorden mijn ouders, die toen als lesgevers in Brussel woonden met hun vier kinderen, dat het officieel onderwijs leerkrachten zocht. Ze zijn daarop ingegaan en zo zijn we in september 1947 verhuisd naar het toenmalige Elisabethstad, het huidige Lubumbashi in Katanga. Twee jaar later is mijn

¹ Lesbevoegdheid voor het lager middelbaar onderwijs.

² Het systeem van een centrale examenjury maakte het in België mogelijk om een universitair diploma te behalen zonder dat men lessen gevolgd had aan een universiteit.

³ Robert Godding (1883-1953), Antwerpse advocaat en liberale politicus, E. Krings, ‘Godding, Robert Georges Constantin’, *Nouvelle biographie nationale*, dl. 9, Brussel, 2007, 191-198.

⁴ Philippe Godding (1926-2013), rechtshistoricus aan de Université catholique de Louvain, specialist van o.m. het oud-Belgische privaatrecht en de Brabantse geschiedenis, Ph. Van Parijs, ‘Philippe Godding (1926-2013)’, *Annales de droit de Louvain*, 2013, 343-344; zie ook: S. Faber & D. Heirbaut, ‘Rechtshistorici uit de Lage Landen. Interview met Philippe Godding’, *Pro Memorie*, 2000, 3-16.

De familie Symoens op de luchthaven van Leopoldstad (1953).

Hilde Symoens als leerlinge in het lager onderwijs (26 september 1953).

vader gevraagd om studiefprefect te worden van het Koninklijk Atheneum in Leopoldstad, het huidige Kinshasa. Bijgevolg zijn we in de zomer van 1949 verhuisd naar Leopoldstad, waar mijn vader een school van twee- à driehonderd leerlingen heeft uitgebouwd tot een school van drieduizend bij de Onafhankelijkheid in 1960.

Het is natuurlijk de droom van iedere man of vrouw die graag initiatieven neemt om een school volledig uit te bouwen, van kleuterschool tot humaniora en dit in alle studierichtingen, van Latijn-Grieks tot en met Familiale,⁵ met zowel een volledig Nederlandstalige als Franstalige afdeling. Daarbij kwam nog een enorm groot internaat, want alle blanke kinderen konden alleen in de grote stad middelbaar onderwijs volgen. Wij, inmiddels zes kinderen Symoens, hebben in het Koninklijk Atheneum een Belgisch-Nederlandstalige opleiding gekregen. Er waren natuurlijk heel wat gemeenschappelijke activiteiten met de Franstaligen, net zoals toentertijd in België. Het heeft ons alleszins geholpen om behoorlijk Frans te leren.

Terug naar België, maar nooit helemaal

Vanaf 1958 beleefde ik als kind bewust de groeiende problemen in de kolonie. Men voelde dat het politiek slecht ging. Er waren opstanden. Mijn moeder is dan in de zomer van 1958 met de kinderen teruggekeerd naar België, om in Kalmthout, een huis te laten bouwen. Mijn vader is in Leopoldstad gebleven, tot aan de Onafhankelijkheid van Congo in juli 1960. Zelf begon ik in oktober van dat jaar mijn universitaire studies in Gent en ben ik niet meer zo betrokken geweest met de verdere werksituatie van mijn ouders, die zich tot aan het pensioen van mijn vader in 1975 nog grotendeels in Kinshasa en Kigali (Rwanda) heeft afgespeeld. Mijn vader is in de voormalige kolonies blijven werken als directeur van de Belgische scholen. Naar Kinshasa ben ik nooit meer teruggegaan, maar wel verschillende keren naar Rwanda.

Dat koloniale verleden heeft onze visie op de wereld mee vorm gegeven. Zo beseften we al snel dat de wereld groter is dan Vlaanderen of België en voelden we ons eerder wereldburgers. Dat was ook niet zo moeilijk, vermits vader, zelf geboren in Austin (Texas), ingeschreven was in het internationale register van wereldburgers⁶ en ook een verwoede esperantist was. De Esperantobeweging was een groot netwerk van gelijkgezinden die streefden naar wereldvrede dankzij het gebruik van een gemeenschappelijke taal. We ontmoetten thuis esperantisten uit de hele wereld. Vooral de ansichtkaarten met exotische postzegels maakten indruk op ons. Door die internationale attitude van onze ouders hebben we allen meegekregen dat de wereld tegelijkertijd groot en klein is. Klein omdat je een eigen leefwereld creëert en groot omdat je de hele wereld kan bereizen en gecon-

⁵ Terwijl de richting Latijn-Grieks toen als de meest prestigieuze gold, stond de sterk praktijkgerichte Familiale (huishoudkunde) voor meisjes helemaal aan de andere kant van het spectrum.

⁶ <http://www.recim.org/cdm/registry.htm>.

fronteerd worden met andere culturen en mentaliteiten. Dat op de grote wereld gericht zijn, heb ik altijd een pluspunt in onze opvoeding gevonden.

Wij hebben niet in het binnenland van Congo gewoond. We leefden in een blank ambtenarenmilieu. We hadden wel zwart mannelijk personeel, ‘boys’ zoals die toen genoemd werden, maar geen mama’s. Die laatsten waren er om op de kleine kinderen te letten en de boys om het huis te onderhouden en te koken. Mijn ouders waren altijd zeer respectvol voor het personeel en konden er heel goed mee opschieten. Wij mochten zeker geen bevelen geven en zelf weinig vragen aan de boys. Alles moest langs onze ouders gaan, terwijl dat bij vele blanke kinderen wel anders was. We dragen allemaal Afrika nog steeds een heel warm hart toe. Onze kinderen zijn, toen ze klein waren, verschillende keren naar de Belgische school in Rwanda gegaan, bij mijn ouders of zus en schoonbroer die daar woonden: gewoon om het Eurocentrisme tegen te gaan. Zij hebben daar heel goede herinneringen en een liefde voor Afrika aan overgehouden.

Een plotse (?) keuze voor geschiedenis

Eigenlijk wilde ik scheikunde studeren, maar ik volgde Latijn-Grieks en voor chemie ware Latijn-Wetenschappen eerder aangewezen geweest. Ook kapitein van de lange omvaart leek me wat, maar toentertijd waren meisjes niet toegelaten tot de Hogere Zeevaartschool in Antwerpen. Het was maar in de loop van het laatste jaar, de retorica,⁷ dat men serieus moest beginnen nadenken over de richting die men wilde volgen. Ik wist zeker dat ik naar de universiteit wilde gaan, maar waarvoor?

Het werd geschiedenis. Ik heb me zelf achteraf dikwijls afgevraagd waarom ik uiteindelijk voor geschiedenis heb gekozen. Het was niet echt mijn beste vak op school, maar ik heb altijd enorm graag en veel gelezen, veel historische romans en biografieën. Nu nog overigens! Ergens was die belangstelling blijkbaar latent aanwezig.

Naar de universiteit: een nieuwe wereld gaat open

Ik was pas enkele maanden zeventien toen ik begin oktober 1960 naar de universiteit ging, dus een jaartje te jong. Ik wist nauwelijks iets van de Belgische maatschappij en politiek. In Congo leefden we immers in een besloten wereld. Van de naoorlogse politieke situatie waren wij, als kinderen, helemaal niet op de hoogte. We wisten wel dat onze ouders hun middelbaar onderwijs in het Frans hadden gedaan en dat ze Vlaamsgezind waren, maar in de oorlog anti-Duits. Ondanks het feit dat mijn vader een zestal maanden in 1940-41 als soldaat in een Duits krijgsgevangenkamp had gezeten en zijn broer overleden

⁷ Vroeger de naam van het laatste jaar Latijn in het middelbaar onderwijs (gymnasium), omdat de leerlingen toen de grote redenaars uit de oudheid lazen.

was in een concentratiekamp, werd er steeds genuanceerd gesproken over de 'goeden' en de 'slechten'. Tolerantie voerden mijn ouders hoog in het vaandel.

Als groentje aan de universiteit wist ik nauwelijks hoe de verhoudingen lagen binnen de Vlaamse politieke en sociale bewegingen. Ik had een intellectueel en cultureel ruimdenkende kindertijd gehad, maar wel besloten. Het feit dat ik het laatste jaar middelbaar onderwijs aan het Koninklijk Atheneum van Kapellen heb gevolgd, heeft daar niet veel aan veranderd. In Kapellen heb ik overigens Nederlands gekregen van Alexander Bolckmans en Latijn van Raymond Bogaert, beiden later professoren in Gent.⁸

Het verblijf op kamers aan de universiteit, het onderwijs en vooral het studentenleven zijn bepalend geweest voor mijn ideologische en socio-culturele vorming. Ik was daarbij geen unicum. In de late jaren vijftig en de jaren zestig was er een generatie studenten die als allereerste in hun familie naar de universiteit ging. De universiteit vormde toen die mensen intellectueel, maar ook cultureel en ideologisch. Mijn vader was dan wel licentiaat, maar hij was dat geworden via de examenjury en zonder een universiteit te hebben bezocht. Ook hij was de eerste met een universitair diploma in zijn eerder welgestelde familie.

De keuze voor Gent

Over de universiteitskeuze was er geen discussie, niet omdat mijn oudere broer al vanaf 1958 in Gent veeartsenijkunde studeerde, maar omdat mijn vader een voorvechter was van het openbare onderwijs. Ik ben altijd blij geweest met die keuze. Zeker als meisjesstudent, denk ik niet dat het een goed idee zou geweest zijn om naar het nog erg verzuilde katholieke Leuven te gaan, ook al waren wij katholiek opgevoed. Gent was in die tijd veel progressiever, veel opener, veel pluralistischer dan Leuven, dat in 1960 nog de gevangene was van haar zuil.

Ik was gewend aan gemengd rijksonderwijs. In Gent kwam je alle sociale groepen tegen en ook alle politieke gezindten. Ik ervoer dat alleszins zo, net als mijn studiegenoten. Ze kwamen uit het hele land, wat nu veel minder het geval is.⁹ Dat heeft mij veel doen nadenken over de rol van de universiteit en de betekenis van een universitaire vorming op de persoonlijke en maatschappelijke ontwikkeling van jongeren. Tot op de dag van vandaag houdt dit me bezig.

Ik was erg gelukkig aan de universiteit en ervoer het student zijn als een privilege. Voor mij ging een wereld open. Ik vond alles interessant. Ook de vakken waarvoor we encyclopediegegevens in ons geheugen moesten stampen, werden ijverig ingestudeerd. Nu zou

⁸ Na hun leraarschap aan het nieuw opgerichte en gender gemengd Koninklijk Atheneum van Kapellen is Alexander Bolckmans (1923-1990) professor Scandinavistiek geworden en Raymond Bogaert (1920-2009) professor Economische geschiedenis van de klassieke oudheid (zie www.ugentmemorie.be/personen).

⁹ De Gentse universiteit is ondertussen vooral de universiteit van de provincies Oost- en West-Vlaanderen geworden.

het hele auditorium na vijf minuten opstappen ... Er waren ook niet zo veel studenten. We zijn begonnen met 65, hoofdzakelijk mannelijke, studenten. 27 ervan zijn afgestudeerd. In het studentenleven werd ik snel ingewijd dankzij mijn broer, die al twee jaar ervaring had. Het eerste jaar trok ik dan ook meer met veeartsen-in-spe op dan met letterenstudenten. Toen heb ik ook mijn latere echtgenoot¹⁰ leren kennen die bevriend was met mijn broer. Als lid van de VGK (Vlaamse Geschiedkundige Kring) geraakte ik in de loop van het jaar langzaam aan meer vertrouwd met de studenten uit de eigen faculteit en het eigen vakgebied.

Vlaamsgezind, maar niet politiek

Ik was zeer vatbaar voor de idee van de verheffing van het Vlaamse volk, die toen in bepaalde kringen zeer sterk leefde. Van huis uit was ik vertrouwd met de gedachte dat je eerst Vlaming moest zijn om Europeër te worden.¹¹ Maar ook dat er een Vlaamse elite moest gecreëerd worden, omdat de Vlamingen niet fatsoenlijk konden spreken, te dociel, te weinig zelfbewust en chauvinistisch waren en te weinig hun eigen culturele achtergrond kenden. Dat dit ook voor vele studenten gold, heb ik in Gent ervaren. Om hieraan te verhelpen hebben wij, mijn broer Jan, mijn latere echtgenoot Leo en ik, Jong Artevelde opgericht. Deze culturele vereniging was geconcipeerd als een debatclub, waar wij studenten leerden debatteren, en als een boekenclub. We hadden bij uitgevers oude stocks van Nederlandse literatuur opgekocht en gekregen, zodat we een bibliotheek hadden waar de leden elke week een boek moesten komen halen waarover dan in de groep gepraat werd. Na enkele jaren is Jong Artevelde een stille dood gestorven.

Het eerste onderzoek: Orléans

Na de twee kandidaturen ben ik in oktober 1962 naar professor Van Caenegem¹² gestapt om te spreken over een mogelijke licentiaatsverhandeling. Van Caenegem was toen pas tot docent Middeleeuwse geschiedenis benoemd in opvolging van professor Ganshof.¹³ Een meerderheid van de geschiedenisstudenten koos toen nog de middeleeuwen als hoofdvak. Toen ik aan professor Van Caenegem vroeg welk onderwerp ik voor een

¹⁰ Leo De Ridder (1938), professor in de geneeskunde.

¹¹ Deze in Vlaanderen zeer bekende woorden staan aan het slot van het essay *Vlaamsche en Europeesche Beweging*, Gent, 1900, geschreven door de socialistische politicus, hoogleraar, literator en kunsthistoricus August Vermeylen (1872-1945). Hij verdedigde de visie dat de toekomst van Vlaanderen in Europees verband moest gezien worden.

¹² Raoul Charles van Caenegem (1927-2018). Zie over deze Gentse rechtshistoricus: S. Faber en D. Heirbaut, 'Rechtshistorici uit de Lage Landen. Interview met R.C. Van Caenegem', *Pro Memorie*, 1999, 3-18.

¹³ François Louis Ganshof (1895-1980), mediëvist, rechtshistoricus en hoogleraar aan de Rijksuniversiteit Gent, D. Heirbaut en A. Masferrer, 'François Louis Ganshof, a Belgian historian of the Middle Ages', in: *Rewriting the Middle Ages in the Twentieth Century*, Turnhout, 2005, 223-242.

thesis kon behandelen, vroeg hij welk onderwerp ik in gedachten had. Eigenlijk had ik geen idee. We hadden weinig praktische oefeningen en dus waren we, of ik althans, weinig voorbereid om een historisch onderwerp te kiezen. Omdat ik opving dat veel studenten een onderwerp over hun geboortestreek kozen, zei ik hem dat ik iets wilde doen over Kalmthout. 'Awel', zei hij, 'ga eens naar het archief van Kalmthout en kijk of er daar bronnen zijn'. Na mijn queeste meldde ik aan Van Caenegem dat het Kalmthoutse gemeentearchief bronnen vanaf de zeventiende eeuw bevatte. Waarop hij antwoordde, 'dan zal je bij mij geen thesis kunnen maken want ik ben mediëvist. Maar mag ik iets voorstellen? Met mijn collega Feenstra zoek ik studenten die willen werken over juristen aan de Universiteit van Orléans in de late middeleeuwen.'

In Leiden had Robert Feenstra¹⁴ de fakkel inzake de betekenis van de universiteit van Orléans voor de ontwikkeling van het recht en de instellingen in de Nederlanden overgenomen van de gekende jurist en rechtshistoricus E.M. Meijers.¹⁵ Via zijn Leidse collega Feenstra had de mediëvist Niermeyer¹⁶ aan de Universiteit van Amsterdam Corrie Ridderikhoff¹⁷ aan het werk gezet op Noord-Nederlanders aan de Universiteit van Orléans. Robert Feenstra had aan Van Caenegem gevraagd of hij voor een student kon zorgen die de Zuid-Nederlandse studenten voor zijn rekening kon nemen. Dat was ik dus.

Al wat er toen verschenen was over structuur en geschiedenis van de universiteiten in de middeleeuwen heb ik gelezen. Daarna heb ik een afspraak gemaakt met Corrie Ridderikhoff. Ik zie het nog goed voor mij: het café aan het Centraal Station in Amsterdam in november 1962. Daar hebben we kennis gemaakt zonder te vermoeden dat we anno 2019 nog steeds als collega's en goede vrienden over Orléans zouden samenwerken. We hebben er van gedachten gewisseld over de te volgen werkwijze waarmee ik dan aan de slag kon gaan. In mijn tijd zegden promotoren van thesissen niet veel, en zeker Van Caenegem niet. Je moest het zelf een beetje uitzoeken of uitvinden, al naargelang je eigen creativiteit. Later heb ik begrepen dat dit past in de opvattingen van Raoul Van Caenegem over hoe met medewerkers en met studenten om te gaan. Nadat ik een lijst van de Brabantse studenten, op basis van de Orléanse bronnen had opgesteld, ben ik gestart met de identificatie van deze studenten op grond van centrale, provinciale en lokale archiefbronnen

¹⁴ Robert Feenstra (1920-2013), specialist van het middeleeuwse Romeinse recht, eerst hoogleraar in Utrecht en vervolgens in Leiden, L. Winkel, 'Levensbericht Robert Feenstra', *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse letterkunde te Leiden*, 2015-2016, 89-95; D. Heirbaut en T. Veen, 'Rechtshistorici uit de Lage Landen. Interview met R. Feenstra', *Pro Memorie*, 2003, 3-32.

¹⁵ Eduard Maurits Meijers (1880-1954) studeerde rechten en promoveerde aan de Universiteit van Amsterdam. Hij was hoogleraar in het Nederlands burgerlijk recht en het internationaal privaatrecht aan de Leidse Universiteit. Zijn handboeken over burgerlijk en internationaal privaatrecht zijn klassieke basiswerken. In de rechtsgeschiedenis verwierf hij faam met onder meer zijn studie over het Ligurisch erfrecht, zie o.a. R. Feenstra, 'Meijers, Eduard Maurits (1880-1954)', in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*, dl. 1, Den Haag, 1979 (geraadpleegd op: <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn1/meijers>).

¹⁶ Jan Frederik Niermeyer (1907-1965), mediëvist en lexicograaf, F. Hugenholtz, 'Niermeyer, Jan Frederik (1907-1965)', in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*, dl. 2, Den Haag, 1985 (geraadpleegd op: <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn2/niermeyer>).

¹⁷ Cornelia Ridderikhoff (1936), specialiste van de geschiedenis van de universiteit van Orléans.

en de literatuur. In feite beoefenden Corrie en ik prosopografie vooraleer er over prosopografisch onderzoek in onze disciplines gesproken werd. De conclusies die ik uit het biografisch materiaal getrokken had, waren blijkbaar relevant. De studie en haar methode genoten bijval bij de beoordelaars en hebben mijn verdere loopbaan bepaald.¹⁸

Een carrière als onderzoeker in Vlaanderen

Professor Strubbe¹⁹ was ook bij het Orleanese onderzoek betrokken. Terwijl Corrie en ik nog aan het studeren waren, werkten Feenstra, Van Caenegem, Strubbe en Coing²⁰ van het Max Planck Instituut in Frankfurt-am-Main al samen in het kader van de publicatie van Coings *opus magnum*, een handboek over Europese privaatrechtsgeschiedenis.²¹ De rechtsschool van Orléans speelde een belangrijke rol daarin. Daarom is er toen een comité opgericht om te voorzien in de uitgave van de *Libri Procuratorum* van de Germaanse natie met zijn duizenden studentennamen.²²

Toen ik in 1964, zoals ook Corrie, met goed resultaat was afgestudeerd, hebben de comitéleden Van Caenegem en Feenstra ons een voorstel gedaan: ‘Willen jullie verder werken aan Orléans, we hebben een comité opgericht en we zoeken medewerkers voor de uitgave van de Orleanese studentenmatrikels.’ We hebben alle twee ja gezegd. We deden dit type onderzoek met plezier en we waren helemaal in de materie ingewerkt. En zo zijn onze wetenschappelijke carrières gestart, Corrie bij NWO, toen ZWO, en ik bij het NF-WO, thans FWO.²³ Een project opstarten was toen niet zo lastig. De heren professoren stelden een onderwerp voor; de subsidieverleners zagen daar wat in en het project werd goedgekeurd. De voorwaarde was wel dat ik binnen vier jaar het doctoraat zou behalen, nodig om als postdoc te kunnen verder werken en op te klimmen in de hiërarchie van het Fonds. Als je voldoende resultaten behaalde, rolde je toentertijd eigenlijk van het ene in het andere. Uiteindelijk werd mijn mandaat omgezet in een permanente baan (bevoegd verklaard navorser en onderzoeksleider).

¹⁸ H. Symoens, *De Brabanders aan de juristenuniversiteit van Orléans (1444-1515)*, Gent, ongepubl. licentiaatsverhandeling Rijksuniversiteit Gent, 1964.

¹⁹ Egied Strubbe (1897-1970), eerst advocaat te Brugge en vervolgens professor rechtsgeschiedenis te Gent, J. Van der Hoeven, *Egied I. Strubbe, een Bruggeling voor Europa*, Torhout, 1985.

²⁰ Helmut Coing (1912-2000), oprichter van het Max Planck Institut für Europäische Rechtsgeschichte in Frankfurt, M. Stolleis, ‘Coing, Helmut’, in: *Frankfurter Personenlexikon*, Frankfurt, 2015 (<http://frankfurter-personenlexikon.de/node/3326>).

²¹ H. Coing, *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte*, Frankfurt, 1973-; *Europäisches Privatrecht*, 1985-1989.

²² De universiteit van Orléans had aanvankelijk tien, later vier naties die de studenten van een bepaalde regio groepeerden. De procuratoren waren de bestuurders van deze naties.

²³ De in 1950 opgerichte Nederlandse Organisatie voor Zuiver-Wetenschappelijk Onderzoek kreeg in 1988 de naam Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek. De Belgische tegenhanger was het in 1928 opgerichte Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek. Door de communautarisering van België is het ondertussen opgesplitst met als Vlaamse opvolger het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek.

Zowel mijn als Corrie's²⁴ doctoraat handelden logischerwijze over het rechtenonderwijs in Orléans en zijn alumni. In februari 1969 promoveerde ik op de invloed van de Brabanders op recht en instellingen in de Nederlanden tussen 1544 en 1555.²⁵

De afschaffing van de mandaten van vast benoemde navorsers vind ik een van de slechtste beslissingen ooit voor de ontwikkeling van de wetenschap. Een vaste aanstelling betekende stabiliteit in het onderzoek en het gaf de mogelijkheid om langlopende projecten uit te werken, met alle positieve resultaten van dien. Nu zijn het allemaal kortlopende projecten, van vier jaar of zelfs drie of twee jaar. Tegen dat je goed in een project gelanceerd bent, bekwame mensen hebt aangetrokken en een langetermijnstrategie hebt uitgebouwd, vervalt dat project en moet je weer iets anders gaan bedenken. De onderzoeksprofessoren of 'BOF-professoren'²⁶ zijn als alternatief voor de vast benoemde 'fondsen' gecreëerd, maar dit is geen volwaardige piste. Het zijn professoren met een onderzoeksopdracht en een erg beperkte lesopdracht. Het is een tijdelijk mandaat met de niet-evidente clausule dat de BOF-professor na maximum twee mandaten van vijf jaar in het vaste kader moet worden opgenomen. De Nederlandse universiteitshoogleraren hebben mijns inziens een beter statuut.

Toen Corrie en ik met het onderzoek over Orléans startten, waren langlopende projecten met langdurig aangestelde onderzoekers in Nederland geen uitzondering dankzij de ZWO-projecten en de KNAW-Instituten.²⁷ Dit bood aan Corrie Ridderikhoff de gelegenheid om gedurende meer dan twintig jaar exclusief aan het Orléans-project te werken. De rest van haar loopbaan heeft ze in het Huygensinstituut, vandaag 'Huygens ING', meegewerkt aan de uitgave van de briefwisseling van Hugo de Groot. Dat heeft haar niet belet om in haar vrije tijd verder te werken aan Orléans.²⁸

Zelf kan ik mij geen betere carrière voorstellen dan degene die ik het geluk gehad heb te doorlopen. Door de quasi volledige vrijheid die een FWO-navorsersgenoot, kon je naar het archief gaan wanneer je maar wilde. Ik heb dan ook heel veel archieven bezocht. Daarnaast kon je gemakkelijk een internationaal netwerk opbouwen omdat je met FWO-subsidies vrij was om workshops en congressen te bezoeken die je nuttig leken. Maar aan de andere kant wilde de onderzoeker, of ik althans, ook ingeschakeld zijn in de universiteit en de vakgroep. Dat was in beperkte mate ook toegelaten door het FWO. Ik heb dan ook heel wat hand- en spandiensten geleverd aan mijn promotor en diensthoofd professor Van Caenegem, maar ook aan professoren van de vroegmoderne periode,²⁹ die toen door

²⁴ C.M. Ridderikhoff, *Jean Pyrhus d'Anglebermes. Rechtswetenschap en humanisme aan de universiteit van Orléans in het begin van de 16e eeuw*, diss. Leiden, 1981.

²⁵ H. De Ridder-Symoens, *De Brabantse leden van de Germaanse natie van de rechtsuniversiteit van Orléans (1444-1555)*, onuitg. proefschrift Gent, 1969, 5 dln. (niet in zijn geheel gepubliceerd, wel in afzonderlijke artikelen).

²⁶ Dit zijn in Vlaanderen leden van het zelfstandig academisch personeel, aangesteld met middelen van het zogenaamde 'Bijzonder Onderzoeksfonds', dat aan elke Vlaamse universiteit het onderzoek stimuleert, coördineert en financiert.

²⁷ Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.

²⁸ Zie <https://www.dbnl.org/auteurs/auteur.php?id=riddo31>.

²⁹ Terwijl de Gentse historici nu één vakgroep vormen, behoorden ze in die periode nog tot diverse groepen, die elk sterk de grenzen van de verschillende periodes respecteerden. De periode 1500-1800 stond in scherp contrast met de middeleeuwen.

Professor Van Caenegem geeft een document aan Hilde Symoens tijdens een seminarie Historische kritiek in Gent (1979).

omstandigheden met een nijpend personeelstekort te kampen hadden.

Inhoudelijk was dit mogelijk omdat ik over de late middeleeuwen en de zestiende eeuw werkte. Voor mij deed het er niet toe; ik ben nooit fan geweest van de heersende periodisering. Binnen de rechtsgeschiedenis heeft de klassieke indeling overigens minder een rol gespeeld dan binnen geschiedenis.

Zo kon ik ook wat onderwijs geven en vooral contact hebben met studenten en mijn historisch veld verbreden. Monomaan met één ding bezig zijn, heb ik nooit fijn gevonden. Er zijn onderzoekers die in de diepte gaan en die van een beperkt onderwerp alles te weten willen komen. Ik verkies verbreding in de thematiek en de tijd. Dat maakt dat ik zowel een mediëvist als een vroegmodernist geworden ben, iets wat binnen de rechtsgeschiedenis heel normaal is. Bij historici lag dat toen anders, maar de eerste twintig jaar vertoefde ik door Van Caenegem en Feenstra bijna uitsluitend in rechtshistorische middens.

Mijn academisch milieu was de rechtsgeschiedenis, met nadruk op de universiteitsgeschiedenis, die toen overigens gedomineerd werd door de rechtshistorici. Zo zijn Corrie en ik geïntroduceerd in de Internationale Commissie voor Universiteitsgeschiedenis,³⁰ waarin rechtshistorici toen de plak zwaaiden. Ik vond het rechtshistorisch milieu in Nederland en België ontzettend aangenaam en interessant. Ik heb met de collega's veel plezier gemaakt, maar ook intensief van gedachten gewisseld. Het was kortom een intellectueel vruchtbaar en menselijk waardevol milieu.

Historici buiten Gent kende ik niet zo veel. Ik heb hen beter leren kennen toen Walter Prevenier³¹ van de Gentse vakgroep me vroeg om actief deel te nemen aan de Belgisch-

³⁰ Robert Feenstra was voorzitter van de *Commission Internationale pour l'Histoire des Universités*, waarvan Hilde Symoens secretaris-generaal was van 1985 tot 1995. In 1995 nam zij het voorzitterschap over tot 2005. Tot de jaren 1980 was de voertaal er, zoals in vele andere wetenschappelijke organisaties, hoofdzakelijk Frans.

³¹ Walter Prevenier (1934), historicus, Gents hoogleraar in de historische hulpwetenschappen en in de geschiedenis van de Bourgondische Nederlanden (<http://www.ugentmemorialis.be/catalog/000004985>).

Nederlandse historische congressen,³² die afwisselend in Nederland en Vlaanderen gehouden werden. Daar heb ik op ruime schaal de Vlaamse en Nederlandse historici leren kennen. Het betrof een hechte groep van senior historici uit alle historische disciplines die zich op het jaarlijks congres ontpopte als een olijke bende. Ook aan dat milieu be- waar ik de beste herinneringen. Omdat ik in het NVHC snel bestuursfuncties heb opge- nomen, werden mijn activiteiten meer verdeeld en werd ik minder actief in het bijwonen van rechtshistorische congressen.

Een boontje voor de rechtshistorische dwarsliggers

Tijdens rechtshistorische congressen ben ik onder meer bevriend geraakt met Govaert van den Bergh.³³ Toen bleek dat goede vrienden uit Haarlem verwanten van Govaert wa- ren, was de band nog verstevigd. Govaert was sterk anti-dogmatisch en had een heel bre- de interesse, onder meer voor taalkunde en taalsociologie. Hij had specifieke opvatting- en over recht en rechtsgeschiedenis. Zijn soms uitgesproken persoonlijke kijk op het vakgebied, de universiteit en de maatschappij werd in Nederland niet altijd in dank afge- nomen en wekte bij sommigen weerstand op. Govaert en ik hebben heel veel van gedach- ten gewisseld, wat me zeker heeft verrijkt. Zijn overlijden in 2005 heeft bij mij een leemte nagelaten.

Een andere goede vriend, die ik ook als een mentor beschouw, is Jan van Rompaey.³⁴ Hij was in Gent net tot parttime docent rechtsgeschiedenis benoemd toen ik aan mijn Or- leanese studie begon. Ik heb in de licenties alle rechtshistorische keuzevakken gevolgd die op het programma stonden. Oudvaderlands recht werd gedoceerd door Jan van Rom- paey. We waren met twee studentinnen die het college volgden, wat eigenlijk betekende dat we privé-onderricht kregen, veel gesprekken voerden en bronnen lazen. Ik kon met al mijn rechtshistorische en methodologische vragen steeds bij hem terecht. In de jaren zestig discussieerden we urenlang over de 'nieuwe maatschappij'. Onze meningen bots- ten vaak, maar dat maakte de bijeenkomsten des te leuker. Jan was een dwarsligger die het met vele collega's aan de stok heeft gekregen. Zijn voortijdig overlijden in 1981, op 46-jarige leeftijd, heeft me een blijvend gevoel van gemis bezorgd.

Ook aan de colleges van professor Strubbe heb ik heel veel gehad. Zijn lessen waren meestal chaotisch opgebouwd, maar erg interessant en vaak verrassend in benadering

32 De NVHC of Nederlands-Vlaamse Historische congressen werden van 1939 tot 2012 in beginsel jaarlijks, door een per- manente Nederlands-Vlaamse congrescommissie, georganiseerd. Het was een forum voor de studie van de Lage Landen voor Vlaamse en Nederlandse senior historici, zie F.W.N. Hugenholtz, H. van den Eerenbeemt en L. Vos, *Een beeld van een congres. Belgisch-Nederlandse/Nederlands-Vlaamse Historische Congressen 1939-2003*, Den Haag, 2003.

33 Govaert van den Bergh (1926-2005), rechtshistoricus, hoogleraar Historische ontwikkeling van het recht en Rechts- theorie te Utrecht, B. Stolte en C. Jansen, 'Govaert van den Bergh (1926-2005)', *Pro Memorie*, 2006, 135-142.

34 Jan van Rompaey (1935-1981), historicus en jurist, hoogleraar te Gent, Leuven en Kortrijk, gespecialiseerd in het recht en de instellingen onder de Bourgondiërs, R. Van Caenegem, 'Jan Van Rompaey, 1935-1981', *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis*, 1981, 431-432.

Hilde Symoens in gesprek met Govaert van den Bergh tijdens een rechtshistorisch congres in Amsterdam in 1977.

en inzicht. Bij de huidige studentenpeilingen zou hij er waarschijnlijk niet zo goed uitkomen. Bovendien was professor Strubbe een heel beminnelijke en informele man, die ik beter heb leren kennen als interim assistent in de paleografie tijdens de legerdienst van rechtshistoricus Georges Macours.³⁵ Ook hij en zijn echtgenote werden persoonlijke vrienden van Leo en mij.

Hoogleraar in Amsterdam

Ondanks de geprivilegieerde wetenschappelijk positie die ik aan het FWO en in Gent bekleedde, heb ik toch een carrièreswitch gemaakt. Aan de Vrije Universiteit van Amsterdam zocht men in 1986 een nieuwe deeltijdse mediëvist ingevolge het emeritaat van professor Adriaan Bredero, de kerkhistoricus.³⁶ Piet Leupen, die een proefschrift over een Orleane-

³⁵ Georges Macours (1939-2012), historicus en jurist, gepromoveerd in Gent, hoogleraar Romeins recht en rechtsgeschiedenis in Leuven en Kortrijk, B. Tilleman, 'In memoriam em. prof. dr. Georges Macours (1939-2012)' (<https://www.law.kuleuven.be/home/in-memoriam-em.-prof.-dr.-georges-macours-1939-2012>).

³⁶ Adriaan Hendrik Bredero (1921-2007), kerkhistoricus, hoogleraar middeleeuwse geschiedenis van 1976 tot 1986 (<https://www.geheugenvandevu.nl/hoofdmenu/blog/blog-h-bredero-een-professioneel-dwarskijker>).

se jurist heeft geschreven,³⁷ was toen professor middeleeuwse geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Hij wees me op de vacature met de vraag: 'Hilde, is dat niet iets voor jou? Waarom zou je niet solliciteren'. Ja waarom eigenlijk niet? Ik had altijd al een speciale band met Nederland, ik kwam er graag en veel en ik kende talrijke Nederlandse collega's persoonlijk. Het was mijn eerste echte sollicitatie en die verliep succesvol.

Het was zeker wennen aan de stijl en de Calvinistische geest van de Vrije Universiteit. De aanpassing aan het college-geven was niet zo groot. De studentencultuur is internationaal gelijklopend; de verschillen zijn niet fundamenteel. Een universiteit blijft een universele instelling, steeds herkenbaar en daarom snel vertrouwd. Voor mij was de stap naar de VU alleszins niet erg groot, al vergde die natuurlijk enige aanpassing. Het was er allemaal wat strikter, wat strenger dan wat ik gewend was, maar dat had dikwijls ook zijn voordelen. Tot aan mijn afscheid van de VU in 2001 heb ik er nooit problemen gehad, ook niet met collega's en medewerkers. Integendeel, ik beschouw dit nog steeds als een intense en verrijkende periode van mijn leven.

De rechtshistorica als promotor van kerkhistorisch onderzoek

Aan de VU werd bij mijn aantreden geen universiteitsgeschiedenis bedreven. Zowel in België als in Nederland bloeide toen de nationale en lokale universiteitsgeschiedenis en werden allerlei initiatieven genomen. In Nederland werd sinds het begin van de jaren negentig aan de meeste universiteiten een Commissie Geschiedschrijving ingesteld, naast een universiteitshistoricus voor onderzoek of een deeltijdse docent in de universiteitsgeschiedenis. Deze werden ook ingeschakeld in de organisatie en de op-schrift-stelling van jubilea. Dit gebeurde ook aan de VU. Ik werd aldaar de eerste voorzitter van de Historische Commissie waarvan het de opdracht was om op een systematische manier de geschiedenis van de VU te publiceren.

Binnen de vakgroep geschiedenis waren religieuze en kerkgeschiedenis van oudsher zwaartepunten. Als hoogleraar heb ik op dit domein dan ook verschillende projecten aangevraagd, altijd in overleg met mijn twee medewerkers, Jaap van Molenbroek³⁸ en Koen Goudriaan,³⁹ specialisten in religiegeschiedenis, die toentertijd als hoofddocent en docent geen promotor konden zijn. Ik heb dan ook veel kennis opgedaan over de laatmiddeleeuwse kerk in de Noordelijke Nederlanden, door de diepgaande gesprekken die we erover gevoerd hebben, en de lectuur waarmee ik oorspronkelijk niet vertrouwd was.

³⁷ Piet Leupen (1939), historicus en rechtshistoricus, verdedigde in 1975 aan de Universiteit van Amsterdam zijn proefschrift met als promotoren C. van de Kieft en R. Feenstra, gepubliceerd als P. Leupen, *Philip of Leyden: A Fourteenth Century Jurist. A Study of His Life and Treatise De Cura Reipublicae et Sorte Principantis*, Den Haag, 1981.

³⁸ Zie voor zijn werk S. Corbellini, K. Goudriaan, J. Mol en A. Tervoort, *Elf opstellen over godsdienst en samenleving in de middeleeuwen* door Jaap van Molenbroek opnieuw uitgegeven bij zijn afscheid van de Vrije Universiteit, Hilversum, 2006.

³⁹ Zie de afscheidsrede van Koen Goudriaan, *Het einde van de middeleeuwen?*, Amsterdam, 2015 (<http://www.religiegeschiedenis.nl/rg/docs/AfscheidsredeKoenGoudriaanVU17september2015.pdf>).

Hilde Symoens loco de decaan bij een promotie aan de VU in 2000.

De verschillen in benadering van de religieuze en kerkgeschiedenis in Gent en aan de VU waren groot en dikwijls verrassend. Mijn twee collega's lieten me zien dat in Gent (en in Vlaanderen) religie geen al te grote plaats in de historiografie van de middeleeuwen innam, tenzij als maatschappelijk fenomeen. Het accent lag daar meer op de wereldlijke aspecten van de maatschappij, recht en instellingen, economie, seculiere cultuur, omdat de Zuidelijke Nederlanden, zeker Vlaanderen en Brabant, al vroeger geseculariseerd waren. De kerk was wel alom tegenwoordig, maar het perspectief lag anders. Hierdoor heb ik veel nagedacht over het feit dat een gedeelde en grotendeels gemeenschappelijke geschiedenis op totaal andere wijze kan benaderd worden.

Dat voordeel heb je als je jouw vertrouwde cocon verlaat. Dan pas besef je hoe uniform je de geschiedschrijving benadert en hoe historische scholen ontstaan en functioneren. Inmiddels is het historisch bedrijf in Gent veel meer opengetrokken en zijn de samenwer-

kingsverbanden met zustervakgroepen in Vlaanderen veel intensiever. De veilige Gentse cocon verlaten en andere werkhorizonten opzoeken was trouwens een van de redenen waarom ik Gent wilde verlaten. Hoewel, helemaal weg was ik niet. De professorenbaan aan de VU was deeltijds, gestart met 0,3 fte en geleidelijk opgetrokken naar 0,6 fte. Ik bleef deeltijds onderzoeker bij het FWO met standplaats Gent, waar ik ook met mijn gezin ben blijven wonen. In Amsterdam (eigenlijk Diemen) had ik het geluk een kamer te kunnen betrekken bij Corrie Ridderikhoff.

De ‘vermarkting’ van de universiteit

Een reden waarom ik blij was in academisch Nederland aan de slag te kunnen gaan, was de andere organisatie van de universiteit. De professoren gaven minder uren college en ze werden bijgestaan door student-assistenten. Toen ik aan de VU aankwam, was men daar echter bezig met de grondige herziening van het hoger onderwijs en onderzoek, onder meer met de operatie ‘Selectieve Krimp en Groei’, wat leidde tot een meer rigoureuze invulling van het curriculum op een meer schoolse manier. Op die wijze leunde de Nederlandse universiteit weer dichter aan bij de Belgische universiteit.

De Vlaamse universiteiten van hun kant oriënteerden zich meer en meer naar het liberalere ‘Germaanse’ model en minder naar het schoolse ‘Franse model’. Vanuit Gentse en Amsterdamse hoek heb ik aldus gezien hoe beide universiteiten institutioneel naar elkaar aan het toegroeien waren. Als universiteitshistoricus heb ik dat hele gebeuren historisch proberen te plaatsen. De grote schok bij veel academici was de groeiende ‘vermarkting’, de bedrijfscultuur die zich in de loop van de jaren tachtig en negentig installeerde. Dit was natuurlijk een gevolg van de democratisering van het hoger onderwijs in de jaren zestig en zeventig, waardoor die universiteit niet verder kon gaan zoals ze bezig was.

Daarnaast speelde een ander aspect mee, dat vooral in Nederland leefde – nauwelijks in België –, namelijk de hippiementaliteit aan de universiteit, weliswaar vooral aan de Universiteit van Amsterdam, veel minder aan de VU. Ik zie dat nog levendig voor mij: ‘Medewerkers een proefschrift laten maken, dat doen we niet want dat is te burgerlijk. We werken hier aan de permanente revolutie.’ Het deed mij erg denken aan de universiteit in de vroegmoderne tijd, waar de edellieden wel aan een universiteit gingen studeren, maar geen diploma wensten te behalen, want dat was burgerlijk en beneden hun waardigheid. Om het tij te keren, is men wel minder drastisch te werk gegaan dan op het einde van het ancien régime toen alle universiteiten onder Frans gezag gewoon afgeschaft werden. Veranderingen waren nodig, er moest wat zakelijker en efficiënter opgetreden worden en universiteiten moesten performanter zijn.

Op het einde van de twintigste eeuw heeft de bedrijfscultuur overal in Europa haar intrede gedaan in de universiteiten. Dit had een direct effect op de nieuwe discours en strategieën die werden uitgedacht en toegepast in de Lage Landen: de *knowledge society* omvor-

men tot een *economic knowledge society*, met als magisch begrip *innovation*. Gelukkig komt er inmiddels meer en meer weerstand van onderuit tegen dit marktgericht denken. Je voelt het ook aan de jongeren waarmee je spreekt. Velen vinden dat universitaire studies geen intellectuele uitdaging meer inhouden. Alhoewel er in doorsnee beter les wordt gegeven, is onderwijs te schools, te weinig prikkelend, eerder saai. Dat is onder meer een gevolg van het feit dat zowel in de rechten als in de geneeskunde en de economie, de metavakken, de reflectievakken, de historische vakken nagenoeg allemaal zijn weggewerkt, in Nederland nog meer dan in België. Zoals meestal in Nederland is het alles of niets. Dat bijna alle rechtshistorische vakken in Nederland voor de bijl zijn gegaan, was in de bloeiende jaren zestig en zeventig onvoorstelbaar. De Vlaamse rechtshistorici keken toen met afgunst naar de talrijke en gevarieerde leerstoelen en naar het uitgebreide college-aanbod bij hun noorderburen. Het studieprogramma moest korter, bondiger, praktischer, meer beroepsgericht. Het is dan ook begrijpelijk dat studenten met meer dan beroepsmatige ambities grotere intellectuele uitdagingen verwachten en zich niet happy voelen als praktijkgevormde juristen, artsen, economen enz. van wie de horizon zich beperkt tot het vak zelf.

Terug naar Gent

Er waren verschillende redenen om als hoogleraar te stoppen aan de VU en in 2001 voltijds terug te keren naar Gent. Het pendelen tussen Gent en Amsterdam begon te wegen, zeker met het minder vlot lopende treinverkeer en de druk op mijn gezin, met een echtgenoot die zelf hoogleraar aan de medische faculteit was en internationaal actief. Aan de Vrije Universiteit kromp de faculteit en ook de vakgroep geschiedenis door een gebrek aan studenten. Ik vermoedde dat, indien ik mijn termijn zou uitdoen tot aan mijn emeritaat, dus tot 2008, de afdeling middeleeuwen zou ophouden te bestaan. Nu zou ik nog deeltijds opgevolgd worden, wat ook gebeurd is.

Met het emeritaat van Koen Goudriaan, een van mijn voormalige medewerkers, is de afdeling middeleeuwen opgegaan in een groter geheel. Een element dat mijn beslissing gemakkelijker maakte, was het feit dat aan de Gentse Universiteit, binnen de afdeling vroegmoderne geschiedenis, ook allerlei wissels gaande waren. Toen daar een vacature kwam, werd aan mij gedacht. Omdat ik voltijds wilde blijven werken heb ik gesolliciteerd en ben ik in 2002 voltijds gewoon hoogleraar vroegmoderne cultuurgeschiedenis geworden, een mandaat dat ik ook weer met plezier tot aan mijn emeritaat in 2008 heb uitgevoerd.

Externe rechtsgeschiedenis en de jurist in de maatschappij

Met alleen een diploma geschiedenis was ik niet bekwaam om de interne rechtsgeschiedenis te beoefenen en heb ik me beperkt tot de externe geschiedenis van recht en instel-

lingen. Tijdens mijn doctoraatsjaren heb ik thuis veel handboeken over de geschiedenis van het recht gelezen, ook over Romeins recht. Dat hielp me om facta, systemen en ontwikkelingen te begrijpen, maar het hielp onvoldoende om me de gespecialiseerde terminologie en de juridische denkwereld eigen te maken. Eigenlijk had ik bij het begin van mijn onderzoek de kandidaturen rechten willen volgen. In de jaren zestig was dat in België eenvoudig omdat de rechtenstudenten heel wat colleges in de letterenfaculteit dienden te volgen, en in het bijzonder veel historische vakken. Voor die lespakketten had ik vrijstellingen kunnen krijgen zodat ik me had kunnen beperken tot de juridische opleidingsonderdelen. Maar in de vier jaar waarover ik beschikte om een proefschrift te schrijven en met een gezin van inmiddels drie kinderen, was die extra studie niet haalbaar. Ik heb het wel steeds gevoeld als een gemiste kans.

In het kader van mijn licentiaats- en doctoraatsverhandeling heb ik vijftiende- en zestiende-eeuwse juristen bestudeerd. Ik had onmiddellijk en nog steeds veel affiniteit met deze beroepsgroep. Dankzij het prosopografisch onderzoek kreeg ik vat op hun sociale en intellectuele achtergrond, hun familie- en beroepsleven, en op de maatschappij waarbinnen zij opereerden. Al die aspecten vormen een belangrijk onderdeel van mijn onderzoek en publicaties.⁴⁰

Wat mij bijzonder interesseerde, was de sociale achtergrond van de rechtenstudenten. Waar hebben ze gestudeerd? Hoe is hun carrière verlopen? Wat zijn hun kinderen geworden? Gaven universitaire studies kansen op opwaartse sociale mobiliteit? In welke mate hebben de juristen meegewerkt aan de ontwikkeling van politieke ideologieën en regionale en centrale instellingen? Uit die laatste vraag is mijn belangstelling voor instellingengeschiedenis gegroeid. Meer bepaald was ik geïnteresseerd in de mensen die de instellingen bevolkten. In Gent gaf ik al Nederlandse instellingengeschiedenis. Aan de VU heb ik de geschiedenis van de instellingen in de middeleeuwse Nederlanden geïntroduceerd. Marijke Bruggeman heeft daar het luik vroegmoderne instellingen aan toegevoegd.⁴¹ De samenwerking verliep uitstekend en beiden bewaren we de beste herinneringen aan die colleges. Ook in Gent ben ik tot het einde van mijn loopbaan de geschiedenis van de vroegmoderne instellingen blijven doceren.

Dankzij het prosopografisch onderzoek kwamen die instellingen tot leven en werden ze gekaderd in de sociale geschiedenis. In mijn eigen opleiding had ik nauwelijks sociale geschiedenis gekregen. Dit vakgebied is gaan *boomen* in de late jaren zestig en zeventig. In eerste instantie heb ik daar toen veel over gelezen, maar ik kon ook steeds te rade gaan bij Hugo Soly⁴² en andere collega's bij middeleeuwen en vroegmoderne geschiedenis. Pas

⁴⁰ Voor de volledige publicatielijst zie Ghent University Academic Bibliography & Institutional Repository (<https://biblio.ugent.be/person/801000875582>).

⁴¹ Dr. Marijke Bruggeman werkte bijna dertig jaar als universitair docent nieuwe geschiedenis en archivistiek aan de Vrije Universiteit Amsterdam, waar ze colleges gaf over oud schrift, archiefwetenschap en Nederlandse geschiedenis. Sinds haar promotie in 2007 heeft ze een eigen bedrijf voor archiefprojecten en historisch onderzoek (http://www.marijkebruggeman.nl/?page_id=10).

⁴² Professor Hugo Soly (1945) was verbonden aan de universiteiten van Gent en Brussel en bestudeerde de economische

aan de VU, met een kleine vakgroep geschiedenis en veel minder vakspecialisten, heb ik beseft hoe gezegend we waren in Gent. Voor iedere vraag of probleem waar je mee zat, was er wel een collega bij geschiedenis of rechtsgeschiedenis die je verder kon helpen. Zo ben ik bijzonder geïnteresseerd geraakt in de socio-institutionele geschiedenis en in de politieke ontwikkelingen waar juristen onlosmakelijk mee verbonden waren. Aan de economische aspecten heb ik mij nooit gewaagd.

Bij mijn onderzoek naar de invloed van de Renaissance en het Humanisme op de juridische universitaire vorming en op de culturele en intellectuele achtergrond en interesses van de rechtsgeleerden ben ik op hun rol in de heksenprocessen gestoten. Ik begreep aanvankelijk niet hoe die rationeel opgeleide juristen in die heksenwaan verzeild zijn geraakt en als ambtenaren en rechters heksen vervolgd en veroordeeld hebben. Hun gedrag intrigeerde mij, ik wilde dat begrijpen. Daarom heb ik me vrij grondig ingelezen in alles wat met laatmiddeleeuwse en vroegmoderne hekserij te maken had. Uiteraard was het een heel complex samenspel van overtuiging, angst, gemakzucht, hebzucht ... eigenlijk zeer menselijk gedrag dat vooral opleeft in crisisperiodes. Het is niet zonder reden dat de nazi's geïnteresseerd waren in de laatmiddeleeuwse en vroegmoderne hekserijvervolgingen in het kader van hun *Endlösungsgedachte*.

Juristen zijn nog altijd mijn geliefkoosde groep mensen. Als men zich bewust is van waar we als samenleving vandaan komen, kunnen we in West-Europa alleszins niet klagen over waar we vandaag staan. Juristen hebben in het verleden een uitermate grote rol gespeeld in de ontwikkeling van de rechtsstaat. Moest je de juristen wegdenken, in welk soort maatschappij zouden we dan leven? Hun rol in en invloed op de sociale ontwikkelingen blijft mij intrigeren. Er zijn periodes geweest dat ze veel meer invloed hadden dan in andere. Hoe hebben ze in de middeleeuwen en vroegmoderne tijd de maatschappij mee vorm gegeven en waarom? Om dit op meer individuele schaal te achterhalen, is meer dan een prosopografische analyse nodig, namelijk een complex biografisch onderzoek. Overigens werden de medici vanaf de zeventiende eeuw de grote concurrenten van de juristen in maatschappelijk belang en aanzien, wat vanaf de negentiende eeuw nog meer uitgesproken werd.

Prosopografische databanken: een Europese uitdaging

De juristen als groep zijn in mijn blikveld gekomen tijdens mijn zoektocht naar de mobiliteit van studenten in het verleden. Voor mijn proefschrift en voor de samenstelling van het biografisch repertorium van de studenten uit de *Libri Procuratorum* van Orléans⁴³

en sociale geschiedenis van de vroegmoderne tijd (<http://research.vub.ac.be/history/hugo-soly> en <http://www.ugentmemorialis.be/catalog/000005165>).

⁴³ H. De Ridder-Symoens, D. Illmer en C.M. Ridderikhoff, *Premier Livre des procureurs de la nation germanique de l'ancienne université d'Orléans (1444-1546)*, 2e partie: *Biographies des étudiants*, dl. 1 (1444-1515), Leiden, 1978; dl. 2 (1516-1546), Leiden, 1980; dl. 3 (*Tables*), Leiden, 1985.

was het nodig om na te gaan of de Orleanese studenten ook aan andere universiteiten gestudeerd hadden. Toen heb ik het plan opgevat om alle Zuid-Nederlanders die aan buitenlandse universiteiten hadden gestudeerd te noteren, in het pre-computertijdperk uiteraard op steekkaarten. Ik heb hiervoor uitgegeven inschrijvings- en promotielijsten gebruikt en heel wat universiteitsarchieven doorploegd. Thans heb ik naar schatting een tienduizend studenten op fiches staan en deels al in Excellijsten. Jura-studenten vormen daarin een kleine meerderheid. Van bij de introductie van de PC in de geesteswetenschappen ben ik op die kar gesprongen en heb ik me trachten in te werken in databases en data-verwerking. Met projectgeld van FWO heeft een kleine internationale groep een format uitgewerkt om seriële bronnen, waaronder vooral immatriculatie- en promotielijsten, in een databank op te slaan, die gebruiksvriendelijk zou zijn en geschikt om prosopografische gegevens op te slaan. Dit Fasti project⁴⁴ liep jammer genoeg na vier jaar af en er was geen geld meer om al het voorwerk te implementeren en informatici te betalen.

Gelukkig is dit voorwerk een zestal jaar geleden verdergezet door een internationaal netwerk, Héloïse,⁴⁵ waar ik nu deel van uitmaak. In verschillende landen en aan verschillende universiteiten wordt alle informatie met betrekking tot studenten en professoren *nominatim* in databanken ingevoerd. Rechtenstudenten en professoren zijn daar goed in vertegenwoordigd. Héloïse coördineert en adviseert het werk. Het grote probleem is dat al die databanken draaien op verschillende software en andere methodes volgen. Hoe die databanken met elkaar te verbinden en hoe zoekfuncties in te schakelen om die diverse databanken samen te doorzoeken, is de uitdaging waar we voor staan. Enkele informatici zijn dit nu aan het uitzoeken. We streven ernaar om een groot Europees project aan te vragen als we voldoende voorwerk hebben gedaan zoals dat tegenwoordig hoort. Een project moet al bijna af zijn of de uitslag bijna bekend eer er geld op tafel komt. Werken binnen dit internationale netwerk met fijne collega's met diverse disciplinaire achtergronden is leuk en boeiend. De jongeren bij Héloïse zeggen over de ouderen, waaronder uit de Lage Landen Willem Frijhoff⁴⁶ en ik, het volgende: 'Jullie zijn het geheugen van de digitale ontwikkelingen binnen de universiteitsgeschiedenis. Jullie kennen de bronnen door en door, jullie hebben nog met steekkaarten gewerkt en statistische gegevens manueel verwerkt'.

Zelf vind ik het een voordeel en een voorrecht om nog te kunnen samenwerken met zowel doctoraatsstudenten als postdocs en gevestigde hoogleraren. Hoewel het voor mij niet meer mogelijk is om de huidige digitale ontwikkelingen te begrijpen, vind ik het wel nuttig dat ik ongeveer weet wat de mogelijkheden van *digital humanities* zijn, wat kan en niet kan en wat men mag verwachten.

44 H. De Ridder-Symoens, 'Le cheminement difficile de la boîte à fiches à la base de données digitalisée', *Annali di Storia delle Università Italiane*, 2017, 153-166.

45 Héloïse – European Network on Digital Academic History (<https://heloise.hypotheses.org/>).

46 Willem Frijhoff (1942), hoogleraar sociale geschiedenis te Rotterdam en vervolgens hoogleraar Cultuur en religieuze geschiedenis van de nieuwe tijd aan de VU.

Belgische vrijheid tegenover Nederlandse structuren?

Waarom ik zoveel promovendi in Nederland gehad heb? Enerzijds ligt dat aan het Nederlandse systeem, aan de functies van de hoogleraar en het *jus promovendi*. Anderzijds heb ik verschillende projecten kunnen binnenhalen waaraan een promotieplaats verbonden was. Een meerderheid onder mijn doctorandi had geen doctoraal aan de VU behaald. Dat vond ik zo verademend in Nederland: studenten studeerden aan de ene universiteit en promoveerden aan een andere.

Mijn eerste promovendus aan de VU was Arnoud-Jan Bijsterveld,⁴⁷ die in Nijmegen en aan de Universiteit van Amsterdam had gestudeerd. Alphons van den Bichelaer,⁴⁸ die promoveerde op een prosopografische studie over het notariaat in stad en Meijerij van 's-Hertogenbosch tijdens de late middeleeuwen kwam ook uit Nijmegen. Arjan van Dixhoorn⁴⁹ van zijn kant was een vroegmodernist uit Utrecht. Ad Tervoort daarentegen had bij mij aan de VU een scriptie over pre-universitair onderwijs in Nederland geschreven en promoveerde aan de Europese Universiteit van Florence over Noord-Nederlanders aan Italiaanse universiteiten; ik was lid van de jury.⁵⁰ Dit om er maar enkelen te noemen.

De veelzijdige achtergrond van de *promoti* was ook een gevolg van het feit dat het open sollicitaties betrof en het gevraagde profiel niet al te strikt was omschreven. In België, in die tijd, werd een project vaak op het lijf geschreven van een van de eigen voortreffelijke studenten. Je promoveerde er bijna altijd aan de universiteit waar je licentiaat geworden was, en liefst nog bij dezelfde hoogleraar. Van instelling verhuizen werd zelfs als deloyaal beschouwd. In wat ik zo hoor en zie, is dat nu veranderd, maar hoppen blijft ongebruikelijk. Prosopografisch onderzoek vonden de studenten leuk. Het was nieuw, het was breed, het was des mensen. Ik gaf het type onderwerp aan, de structuren en de context waarbinnen ze moesten werken, maar verder mochten de promovendi het onderzoek naar eigen inzicht zelf invullen. Ik liet aan mijn promovendi een grote vrijheid en volgde hiermee het Gentse patroon en mijn eigen ervaring.

Ik kan inderdaad zeggen dat Van Caenegem mij nauwelijks begeleid heeft bij mijn proefschrift. Slechts achteraf heb ik het hoe en waarom hiervan begrepen. Als professor Van Caenegem jou als student accepteerde, betekende dit dat hij een quasi blind vertrouwen in je had, soms op het naïeve af. Ook zijn medewerkers genoten ditzelfde vertrouwen. Ik geef toe dat dit systeem niet bij alle karakters paste, maar bij mij werkte deze hou-

⁴⁷ Arnoud-Jan Bijsterveld (1962), hoogleraar Cultuur- en maatschappijgeschiedenis in Tilburg, met name gericht op regionale geschiedenis, erfgoed, identiteit en volkscultuur.

⁴⁸ Thans medewerker in het ICT bedrijf T&T in Eindhoven. Kennis van ICT heeft hij aan de VU opgedaan bij het prosopografisch onderzoek naar de notarissen.

⁴⁹ Arjan van Dixhoorn (1973) Hurgonje Professor of History, Endowed Chair 'History of Zeeland in the World', Utrecht University, University College Roosevelt, Middelburg.

⁵⁰ *The iter italicum and the Northern Netherlands. Dutch Students at Italian Universities in the Fifteenth and Sixteenth Centuries and their Role in the Netherlands Society (1425-1575)*, Firenze, 2000.

ding prima en had ze een positief effect. Om dat vertrouwen niet te beschamen, deed ik mijn uiterste best.

In Nederland was promoveren veel meer gestructureerd en werd een promovendus meer gevolgd. In Gent, en ook in Leuven, konden de doctorandi wel eens een hoofdstuk laten lezen en daar een gesprek over hebben, maar het was niet zo dat elk hoofdstuk vooraf gelezen en besproken werd. Professoren oordeelden dat het proefschrift een proeve van bekwaamheid was, een bewijs dat de kandidaat zelfstandig wetenschappelijk onderzoek kon verrichten, ideeën had, een eigen methode kon ontwikkelen op basis van wat hij in de werkcolleges had geleerd, en relevante conclusies kon trekken. Dat ‘proefwerk’ werd dan tijdens het twee-uur durende publieke examen beoordeeld en door de kandidaat verdedigd. In Nederland was de begeleiding veel intensiever, de beoordeling gebeurde vóór de publieke verdediging, die meer een ritueel dan een echt examen was. Hoewel ik persoonlijk geen problemen had met de Belgische aanpak, vond ik de Nederlandse wijze van begeleiden studentvriendelijker en productiever. Thans kunnen de promotoren in Vlaanderen zich geen ‘laksheid’ meer permitteren. De doctorale scholen waken erover dat de doctorandi goed begeleid worden – ‘gepamperd’ wordt ook wel beweerd – en dat ze de overeengekomen tijdspanne zoveel mogelijk respecteren.

Voor- en nadelen van projectonderzoek

De meeste van mijn promovendi hebben hun onderzoek als enkeling verricht. Nog toen ik aan de VU verbonden was, kwam het projectmatig denken op ten koste van het geïndividualiseerde onderzoek. Het nadeel van projectgericht onderzoek is dat het thema uit het brein komt van de hoogleraar en dat het direct gelinkt is aan diens eigen onderzoek. Daar is natuurlijk niets mis mee zolang jonge afgestudeerden met dwarse ideeën die risicovoller onderzoek impliceren ook aan hun trekken kunnen komen. Maar risicovol onderzoek wordt dezer dagen nauwelijks nog geaccepteerd, ook niet in de geesteswetenschappen.

Projectonderzoek heeft zeker ook zijn voordelen: de onderwerpen van onderzoek kunnen breder zijn en meer comparatief, omdat men twee, drie of meer mensen aan het werk kan zetten. Projectonderzoek vraagt meestal een grotere inzet van de promotor. Zelf heb ik goede ervaringen gehad met projecten. Een ervan beschouw ik als heel geslaagd omdat de output groot is en *Nachwuchs* heeft. Het gaat niet om een rechtshistorisch maar om een sociaal-cultureel-literair project dat een Nederlandse literatuur-historica en ik aan de VU en Gent hebben opgezet met VNC gelden.⁵¹ Rond de kerngroep is een (internatio-

⁵¹ Binnen het Vlaams-Nederlands Comité, een samenwerking tussen NWO en FWO (VNC) hebben twee promovendi-historici van de VU en Gent en een postdoc-literatuurhistoricus uit Nijmegen in het project *Rederijkers conformisten en rebellen: literatuur, cultuur en stedelijke netwerken (1400-1650)* onderzoek verricht naar de betekenis van rederijkers, rederijkerskamers, hun literatuur en cultuur, voor de Nederlandse identiteit in Noord en Zuid tussen middeleeuwen en nieuwe tijd.

naal) netwerkje ontstaan dat de rederijders en de literatuurbeoefening tussen 1400 en 1700 vanuit een breed cultuurhistorisch perspectief is gaan bekijken en dit tot op heden.

Als lid van diverse beoordelings- en adviescommissies om projectaanvragen te beoordelen, heb ik geconstateerd dat het geld dat erin gestoken wordt en de energie die het vraagt om die projectaanvragen te schrijven dikwijls niet in verhouding zijn tot de slaagkansen en de wetenschappelijke resultaten. Projecten moeten er zeker zijn. De vraag is eerder hoe te werk te gaan. Er zouden alternatieven moeten bestaan voor projecten zoals die nu voorzien zijn bij FWO, NWO en ERC.⁵² Financiële en logistieke faciliteiten geven aan een groep onderzoekers die een tijdelijk consortium wil vormen, zou zeker vruchtbaar kunnen zijn. Zo zouden onderzoekers met dezelfde inhoudelijke ambities elkaar beter kunnen leren kennen en daardoor beter kunnen samenwerken. Orléans was daar een goed voorbeeld van: gelijkgezinden hebben elkaar goed leren kennen en contacten onderhouden op congressen of allerlei evenementen, steeds met hetzelfde wetenschappelijke doel voor ogen. Dit onderzoek werd gul vanuit Duitsland gesubsidieerd. Ook het netwerk Héloïse werkt op deze manier, tot op heden jammer genoeg zonder enige vorm van subsidie, wel met veel idealisme en enthousiasme.

De druk op senior medewerkers en professoren om met grote regelmaat projecten aan te vragen is groot. Geschikte medewerkers vinden is niet steeds eenvoudig. Niet iedere intelligente afgestudeerde heeft een onderzoekende geest. Een goed studieresultaat garandeert niet dat iemand een goede onderzoeker wordt. Projecten hebben geschikte uitvoerders nodig en het is niet steeds eenvoudig om die te vinden. Masters met goede afstudeercijfers solliciteren vaak omdat ze het leuk vinden om nog wat langer aan de universiteit te vertoeven tot ze een meer stabiele en interessante baan buiten academia gevonden hebben. Uitvoerders hebben vaak weinig *commitment* met het onderzoek dat ze uitvoeren omdat het een 'opgelegde' taak betreft. Volgens mij is dat een van de redenen dat er veel projecten een beetje zielloos zijn, wel een PhD opleveren en eventueel een boek en enkele artikels, maar niet meer. Het is geen zeldzaamheid dat projecten zelfs zonder resultaten beëindigd worden.

Voor vrouwen blijft het nog steeds moeilijker

Voor al langs moeders kant kwam ik uit een gezin waarin een vrouwelijke dominantie te bespeuren valt. Allemaal sterke vrouwen. Mijn moeder wilde en mocht studeren in een tijd waarin dat niet zo evident was; ze was van 1914. Zij heeft bijna steeds buitenhuis gewerkt omdat ze dat wenste. Zij wilde dat haar vijf dochters een diploma behaalden waardoor ze, indien nodig, onafhankelijk konden staan in het leven. Ook voor mijn vader moest ieder kind zich ontplooien volgens zijn talenten. Reeds als puber wist ik dat ik

universitaire studies wilde doen, maar concreet waren die plannen niet. Het feit dat mijn echtgenoot ook aan de universiteit werkte en gestart is als onderzoeker in het kankeronderzoek vooraleer hij hoogleraar werd, heeft het voor mij gemakkelijker gemaakt om een wetenschappelijke carrière uit te bouwen. Hij kende het bedrijf van binnenuit – nu spreek ik ook over de universiteit als bedrijf – en weet wat wetenschappelijk onderzoek vergt en congresbezoek inhoudt en hij is heel tolerant.

Ik heb ook altijd op de uitgebreide familie kunnen rekenen om de kinderen op te vangen. Bovendien heb ik mij ook goed laten helpen. In het begin ging bijna mijn hele salaris naar personeel omdat ik vond dat de kinderen niet mochten lijden onder mijn werk. Ze waren eraan gewend dat ik regelmatig van huis was, naar het archief van Orléans, naar congressen en naar andere universiteiten om gastcolleges en voordrachten te geven. Als je met je kinderen praat, ze uitlegt waar je mee bezig bent en hoe belangrijk dat voor je is, is het geen probleem. Voor mijn vertrek zorgde ik dat alles goed geregeld was, eten, was, afspraken enz. Dat lag wel anders bij mijn mannelijke collega's, maar dat nam ik er graag bij; ik had ook geen andere keuze. Eens alles goed geregeld was en ik vertrok, kon ik mentaal thuis loslaten. Als ik op congres was, was ik op congres, fysiek en mentaal. Zolang ik geen slechte berichten van het thuisfront kreeg, was er niets aan de hand: geen nieuws was goed nieuws. Zonder mobiele telefoon kon ik van ver de dagelijkse gang van zaken toch niet volgen. Daar had ik geen problemen mee, ik genoot wel van die vrijheid.

Een 'carrièrevrouw' werd er toentertijd wel op aangesproken, zelfs opgezadeld met schuldbesef, zeker in België, maar ook in Nederland: 'Overdrijf je nu niet? Breng je geen blijvende schade toe aan je kinderen? Hoor je niet thuis te zijn?' Dat buitenshuis werken-de vrouwen in Nederland nog meer met vooroordelen te kampen hadden en weggezet werden als 'slechte' moeders heb ik gemerkt toen ik aan de VU lid was van de facultaire emancipatiecommissie. Ik vond dat er ontzettend veel gepraat werd over genderongelijkheid aan de universiteit. Er werden vierkleurendrukfolders verspreid over de noodzaak van de toename van vrouwen in het arbeidsproces, maar dan liefst deeltijds, omdat dit toch beter was voor man en kind. Tezelfdertijd bleef de kinderopvang beperkt, stroef en duur, en was er zoveel discussie over de trauma's die een klein kind kon oplopen als het tot zijn vier jaar niet door zijn moeder werd verzorgd dat veel jonge wetenschapsters toch afhaakten eens er kinderen waren. Gelukkig worden vrouwen in academia thans met minder schuldbesef opgezadeld, maar het deeltijds werken blijft wel een rem om de hiërarchische top te bereiken.

Een oproep aan de universiteit van de toekomst

De vormende waarde van de universiteit was vroeger uitermate belangrijk zoals ik zelf heb mogen ondervinden. Ideologisch en in jouw persoonlijke relaties leer je 'socialiseren'. Je leert organiseren en beleid voeren, als je je tenminste engageert in het studen-

tenleven. Kennisoverdracht is belangrijk, maar leren kritisch wetenschappelijk denken is dat nog meer. Ik heb dat fantastisch gevonden. We moeten de universiteit teruggeven aan studenten die nieuwsgierig en creatief willen zijn, ‘out-of-the-box’ denken en die hun grenzen willen aftasten. Naast doeners moeten ze ook zoekers kunnen zijn. En om wijlen rector De Somer⁵³ van de KU Leuven te parafraseren: intellectuelen moeten de vrijheid hebben om te dwalen, om te vallen en terug op te staan.

Summary

This article is an interview with Hilde Symoens, the fifteenth in a series of *Pro Memorie* talks with retired Dutch and Belgian legal historians. Born in Brussels in 1943, Hilde Symoens spent part of her youth in Congo, where her parents, still in the colonial era, worked as teachers. She returned with her mother to Belgium in 1958 and started her university studies at Ghent University in 1960. As her father kept on being responsible for the Belgian schools in decolonized Congo, the colonial experience and the more general idea that the world was more than just the village one lives in, were important for her personal view of the world. At Ghent University, Hilde Symoens studied history and engaged in a PhD project on the Low Countries students at the late medieval and early modern university of Orléans. It was the start of a whole scientific career on the prosopography and the social roles of jurists. As a historian, not a jurist herself, she studied particularly ‘external legal history’. She married a Ghent professor of medicine, Leo De Ridder, was full professor at the *Vrije Universiteit Amsterdam* and at Ghent University. She was one of the first women making career as history professor and talks on the incomprehension she met on her way.

Keywords

External Legal History, Prosopography, University of Orléans, (Legal) Humanism, Women in Academia

⁵³ In mei 1985 verdedigde rector Pieter De Somer bij het bezoek van Paus Johannes Paulus II, die op een officiële rondreis door België Leuven aandeed, zijn wetenschapsbeleid toen de paus daar kritiek op gaf: ‘Geef ons de vrijheid om te dwalen’.